

İslâm Kaynaklarında,
Geleneğinde ve Günümüzde

cihad

KURAMER

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Kur'an Araştırmaları Merkezi Yayınları

Çalıştay Serisi: 4

İSLÂM KAYNAKLARINDA, GELENEĞİNDE VE GÜNÜMÜZDE CİHAD

Editör
Ahmet Ertürk

İngilizceden Çeviri
M. Malik Yavuz

Yayına Hazırlayan
Ahmet Baydar

Yayın Koordinatörü
M. Turan Çalışkan

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Furkan Selçuk Ertargin

Basım ve Cild: Step Ajans Rek. Matbaacılık Tan. ve Org. Ltd. Şti.
Göztepe Mah. Bosna Cad. No:11 Bağcılar/İstanbul
Tel: 0212 446 88 46 mail: stepajans@stepajans.com
Sertifika No: 12266

Birinci Basım: İstanbul, Ekim 2016
ISBN 978-605-9437-02-8

© Her hakkı mahfuzdur.

Yayıncının izni olmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.
Kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir.

KURAMER
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Kur'an Araştırmaları Merkezi
Kısıklı Cad. Haluk Türksöy Sok. No:4 Kat: 2 34662 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0216 474 08 60 / 1910 www.kuramer.org

Prof. Dr. Ahmet Yücel

Istanbul 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi

Hz. Peygamber'in Cihad Anlayışı ve Kültüre Yansımaları (Cihad Hadisleri ve Değerlendirilmesi)

Tarafıma gönderilen tebliğin başlığı "Cihad Hadisleri: Resûlullah'ın Uygulamaları, Bunların Kültüre Yansımaları" ismini taşımaktadır. Başlıktan cihadla ilgili hadisleri çerçevesinde Hz. Peygamber'in cihad anlayışının ve bunun kültüre yansımalarının tespitinin talep edildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada önce özellikle temel hadis kaynakları esas alınarak Hz. Peygamber'in cihad anlayışı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Temel hadis kaynaklarında cihad hadisleri genellikle "Kitâbü'l-cihâd", "Kitâbü's-siyer", "Kitâbü'l-cihad ve's-siyer", "Kitâbü'l-megâzî" bölümlerinde yer alır. Ayrıca konu esaslı temel hadis kaynaklarının farklı bölümlerinde de cihadla ilgili hadisler farklı başlıklar altında bulunabilmektedir. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in cihad anlayışı özellikle İmâm Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta'*, Dârimî'nin (ö. 255/868) *es-Sünen'i*, Buhârî (ö. 256/869) ve Müslim'in (ö. 261/874) *Sabîb'*lerinin ilgili bölümleri çerçevesinde ele alınacaktır. Ancak burada öncelikle Hz. Peygamber'in cihad tasavvurunun oluşmasında iki önemli etkenin söz konusu olduğuna dikkat çekmeliyiz. Bunlardan biri Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu ortam veya bağlam, diğeri ise Kur'an-ı Kerim'dir. Aşağıda önce cihad kelimesinin hadislerdeki anlamı tespit edilecek daha sonra Hz. Peygamber'in cihad anlayışı "Hz. Peygamber'in Cihad Anlayışının Oluşturduğu Ortam" ve "Cihad Hadisleri" başlıkları altında incelenecektir.

A. Cihad Kelimesinin Hadislerdeki Anlamı

Hadislerde cihad, “nefis ile cihad/nefsi terbiye etmek”¹, “dini başkalarına öğretmek”², “iyiliği emredip kötülükten sakındırmak”³ ve “Müslüman olmayanlarla savaşmak”⁴ anlamlarında kullanılır. Konuyla ilgili hadislerin bir kısmında Hz. Peygamber, muhatabının durumuna göre, bazen anne ve babaya hizmet etmeyi⁵ bazen de hac ibadetini yerine getirmeyi⁶ cihad saymıştır.⁷ Ancak cihada ilişkin hadislerin genelinde Allah yolunda malı ve canı ile veya her ikisiyle cihad eden kimsenin, insanlığın mutluluğunu sağlama ve Allah’ın rızasına ulaşma yolunda elde edeceği mânevî dereceler özendirici anlatımlarla dile getirilmiştir. Dolayısıyla temel hadis kaynaklarının ilgili bölümlerinde “İslâm ülkesini ve Müslümanları her türlü tehlike ve saldırılara karşı savunma” anlamını merkeze alan bir tasnifi esas aldıkları ve ilgili hadisleri bu tür

- 1 “Mücahid nefsiyle cihad edendir” (Tirmizî, “Feđâilü’l-cihâd”, 2; benzeri hadisler için bk. Buhârî, “Cihâd”, 138; Müslim, “Birr”, 5), “Mücahid, Allah yolunda nefsi ile cihad edendir”, (İbn Hanbel, VI, 22; Tirmizî, “Feđâilü’l-cihâd”, 2) hadislerinde bu anlamda kullanılmaktadır.
- 2 “Mümin kılıcı ve diliyle cihad eder” (Ahmed b. Hanbel, III, 456), “Müşriklere karşı mallarınız, canlarınız ve dilinizle cihad edin” (Ahmed b. Hanbel, III, 124; Dârimî, “Cihâd”, 38; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 18; Nesâî, “Cihâd”, 1), “Ellerinizle, dillerinizle ve mallarınızla cihad edin”, (Nesâî, “Cihâd”, 48), “Şairlere ancak azgınlar uyar”, (Şuarâ, 26/224) âyeti inince Kâ’b b. Mâlik, Resûlullah’a gelerek, “Allah şair hakkında bildiğin âyeti indirmiştir, sen bu konuda ne dersin?” diye sormuş, Hz. Peygamber, “Mümin hem kılıcı hem de dili ile cihad edendir” (İbn Hanbel, III, 456), “Kim onlarla eliyle cihad ederse mümindir, kim onlarla diliyle cihad ederse mümindir, Kim onlarla kalbiyle cihad ederse mümindir” (Müslim, “İmân”, 80) hadislerinde bu anlamda kullanılmaktadır.
- 3 “En değerli cihad, zalim yöneticinin karşısında hakkı dile getirmektir/kelimetü adlin inde sultanin câir”, (Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 17; Tirmizî, “Fiten”, 13; İbn Mâce, “Fiten”, 20) hadisinde bu anlamda kullanılmaktadır.
- 4 “Mümin kılıcı ve diliyle cihad eder” (Ahmed b. Hanbel, III, 456), “Müşriklere karşı mallarınız, canlarınız ve dilinizle cihad edin” (Ahmed b. Hanbel, III, 124; Dârimî, “Cihâd”, 38; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 18; Nesâî, “Cihâd”, 1) hadislerinde bu anlamda kullanılmaktadır.
- 5 Nitekim Hz. Peygamber, savaşa çıkmakta olan İslâm ordusuna katılmak için gelen birine annesinin ve babasının hayatta olup olmadığını sorarak hayatta olduklarını öğrenmesi üzerine, “O halde onlara hizmet yolunda-nefsinle- cihad et” (Buhârî, “Cihâd”, 138; Müslim, “Birr”, 5) buyurmuştur.
- 6 Kadınları kastederek, “Sizin için cihadın en faziletlisi makbul hacdır” (Buhârî, “Cihâd”, 1) hadisinde bu anlamda kullanılmaktadır.
- 7 Cihadın başta “nefisle mücadele etmek” olmak üzere farklı anlamlarda kullanıldığı Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Süfyan es-Sevrî (ö. 161/777), İbrahim b. Ethem (ö. 161/777), Ebû Süleyman ed-Dânî (ö. 215/830), Ebû Zeyd ed-Debûsî (ö. 430/1039), İbn Battâl (ö. 449/1057), Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108), Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1209), Firûzâbâdî (ö. 817/1414) gibi İslâm âlimleri tarafından da benimsenmiştir (bk. Köse, Saffet, “Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9, 2007, s. 41-46).

bâb/konu başlıkları altına yerleştirdikleri görülmektedir. Cihad kelimesinin kapsamının genişliğine rağmen hadis kaynaklarında genellikle “Müslüman olmayanlarla savaş” anlamının merkeze alınmasında Hz. Peygamber’in, başta müşrikler olmak üzere inanmayanlarla savaşlarının yoğunluğu ile hadis kitaplarının tasnifinde fikhî anlayış ve bu anlayışın etkili olduğu söylenebilir. Nitekim İslâm hukukçuları cihad konusunu hukukî bir mahiyet arzetmesi ve birtakım sonuçlar doğurması açısından incelemeye tâbi tutmuşlar ve daha çok “Müslüman olmayanlarla savaş” anlamında kullanmışlardır. Bu durum ise cihadın bu anlamının yaygınlaşmasında etkili olmuştur.⁸

B. Hz. Peygamber’in Cihad Anlayışının Oluştığı Ortam

Hz. Peygamber ilk günlerden itibaren Mekke müşriklerinin güçlü bir muhalefetiyle karşı karşıya kaldı. Medine’ye hicret söz konusu muhalefetin azalmasına değil artmasına sebep oldu. Mekke’de başlayan bu karşı durma Medine döneminde müşrik Araplar ve Yahudi grupların düşmanlığı ile devam etti. Hz. Peygamber öncelikle civar kabilelerle antlaşmalar yaptı. Mekke ticaret ve ekonomisinin ana umdesini teşkil eden müşrik Kureyş kervanlarını takip ettirdi. Bu uygulamalar savaş öncesi alınan tedbirlerdi. Ancak şartların zorlamasıyla Müslümanlara “Haksız yere saldırıya uğrayan müminlere, zulme uğramış olmalarından dolayı savaşa izin verilmiştir. Şüphesiz Allah müminleri düşman karşısında muzaffer kılmaya kâdirdir”⁹ âyetiyle cihadın savaş şekline izin verildi. Bu silahlı mücadele şartların zorlamasıyla giderek arttı. Zira Mekke müşrikleri, Medine’de yaşayan Yahudiler ve Arabistan’da bulunan diğer müşrik Arap kabileleri bu hareketi doğmadan yok etmek istemekteydi. Düşmanlarından gelen saldırı ve tehditler taraflar arasında savaş halini doğurunca “Sizinle savaşanlara karşı siz de Allah yolunda savaşın. Fakat maksadınızı aşip haksız saldırıda bulunmayın”¹⁰ âyetinde emredildiği şekilde Müslümanlar kendilerine yönelik tecavüzü önlemek için zorunlu olarak silahlı mücadeleye girişti. Dolayısıyla savaşa önce izin verilip sonra emredilmesi/farz kılınması¹¹

8 Ahmet Özel, “Cihâd”, *DİA*, VII, 528.

9 el-Hac 22/39.

10 el-Bakara 2/190.

11 “(Ey Müminler!) Kâfirlere karşı savaş size farz kılındı. Gerçi bu hoşunuza giden bir şey değildir. Ama şunu bilin ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için iyi hayırlı olabilir; çok arzu ettiğiniz bir şey

İslâm'a ve Müslümanlara karşı hasmâne tavrın neticesinde olmuş, düşmanca saldırılara karşı müdafaa etmek için cihad farz kılınmıştır. Medine üzerine fiilî bir saldırı gerçekleştirmek isteyen müttefik düşman güçlerine karşı meşru müdafaa hakkını kullanmak üzere Uhud ve Hendek gazveleri savunma harbi olarak gerçekleşti. Hz. Peygamber'in bizzat katıldığı 29 gazveden 13'ü Mekkeli Kureyş müşrikleriyle yapılmıştır. Kureyş dışındaki müşrik Arap kabileleriyle yaptığı gazve sayısı 9'dur. 5 gazve Benî Kaynuka, Benî Nadîr, Benî Kureyza, Hayber ve Vâdilkurâ Yahudilerine yöneliktir. Hz. Peygamber 29 gazve ve 91 seriyye olmak üzere toplam 120 askerî faaliyette bulunmuştur. Hz. Peygamber'in silahlı mücadelelerinin bir kısmı saldırgan Mekkeli Kureyş müşrikleriyle bir kısmı ise Medine içi ve dışında İslâm aleyhine her türlü faaliyet gösteren, Medine'de Müslümanlarla yaptıkları antlaşmalara riayet etmeyen Yahudilerle gerçekleşmiştir.¹² 29 gazvenin 16'sında fiilî çatışma çıkmamış, 13 gazvede çıkan çatışmalarda Müslümanlardan 140 şehid düşmüş, düşmandan ise 335 kadar kişi öldürülmüştür. 120 askerî faaliyetin tamamında Müslümanlardan ortalama 340, düşmandan ise ortalama 800 olmak üzere, toplam 1200 kadar kişi zayıat verilmiştir.¹³

Hz. Peygamber'in gazvelerinde veya seriyyelerde düşmanların öldürülmesi genellikle savaş esnasında/meydanında gerçekleşmiştir. Bunun birkaç istisnası bulunmaktadır. Bunlardan biri, Müslümanlara ihanet eden Benî Kureyza kabilesinden eli silah tutan erkeklerin öldürülmesi, diğeri ise, hicrî 6 (627) yılında Medine'ye gelip İslâm'ı kabul ettiklerini söyleyen Ureyne ve Ukl kabilesi mensuplarından oluşan bir gruptur. Sekiz kişilik bu grup bir müddet Medine'de kaldıktan sonra kendilerine yardım edip ikramlarda bulunan Resûl-i Ekrem'in azatlısı Yesâr adlı çobanın ellerini ve ayaklarını kesip gözlerini oyarak katletmişlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber de onları aynı şekilde öldürmüştür.¹⁴ Son dönemde Benî Kureyza'ya verilen bu cezâ bazı oryantalistler tarafından ağır bulunmakta hatta bu hükmün Kur'an'ın temel öğretileri ve İs-

de sizin için pekâlâ kötü/şerli olabilir. Allah sizin hakkınızda hayırlı olanı bilir, fakat siz bilmeyebilirsiniz (el-Bakara 2/216) âyeti, Müslümanların savaşın emredildiğini/farz kıldığını ifade etmektedir.

12 Mahmudov, Elşad, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2010, s. 444-445, 459.

13 Mahmudov, a. g. e., s. 449-450.

14 Buhârî, "Megâzî", 36; "Hudûd", 17, 18; Müslim, "Kasâme", 9.

lâm'ın adalet prensibiyle çeliştiği ileri sürülmektedir. Bazı oryantalistler ise bu hikâyeyi aktaranların Benî Kureyza kabilesinden hayatta kalanların torunlarının bir uydurması olması ihtimali üzerinde dururlar.¹⁵ Ancak gerek Buhârî ve Müslim'in *el-Câmiu's-sabîh* gibi temel hadis kaynaklarında gerekse ilk dönem siyer kaynaklarında Benî Kureyza kabilesinin sözü edilen şekilde cezalandırıldığı kaydedilmektedir.¹⁶ Benî Kureyza'nın sözü edildiği gibi ağır bir şekilde cezalandırılması, Müslümanları yok edebilecek bir savaşta harp ateşini körükleyerek onları arkadan vurmaları, ihanetleriyle İslâm cemiyetini yok etmenin eşğine getirmeleri, böylece büyük suç işleyen Benî Kureyza'nın eli silah tutan erkekleri harp hukuku gereği savaş suçluları statüsünde değerlendirilmekte, savaş kanunlarına uygun olarak onları katletmekten başka bir cezanın âdil olmayacağı, günümüzde de ihanete uğrayan bir devletin, bu suçu işleyenlere karşı vermiş olduğu cezanın farklı olmadığı ifade edilmektedir. Bu sebeple ölüm cezasının Hz. Peygamber'le yaptıkları antlaşmayı bozmaları ve düşmana yardım etmeleri sebebiyle verildiği, bu durumda can ve mallarının masumiyetinin kalmayacağı Müslüman âlimler tarafından ileri sürülmüştür.¹⁷ Her iki olayda da Hz. Peygamber'in "(gerek Peygamber ile yapılan antlaşmaları bozmak, gerek

15 Mahmudov, *a. g. e.*, s. 188-189.

16 Buhârî, "Megâzî", 30; Müslim, "Cihâd ve's-siyer", 64; Mahmudov, *a. g. e.*, s. 182-185; Avcı, Casim, "Kureyza (Benî Kurayza)", *DİA*, XVI, 432.

17 Mahmudov, *a. g. e.*, s. 190. Sa'd b. Muaz'ın verdiği kararda Medine'yi sürekli tehdit eden Hayber'in durumunun da etkili olduğu söylenmektedir. Benî Nadîr olayında da görüldüğü üzere bu kabilenin üyeleri Medine sürgününden sonra Hayber'e yerleşmiş, burada Müslümanlara karşı büyük güç oluşturmuş, Müslümanlara yönelik Hendek gazvesi gibi bir savaşı tetiklemiş, sonuç olarak Medine'yi büyük tehdit altında tutmaya devam etmişlerdi. Savaşçılarının çokluğuyla bilinen Kureyalılar'ın serbest bırakılarak Medine'den sürgün edilmesi sonrasında Hayber'e yerleşmeleri Müslümanlara büyük tehdit oluşturacaktı. Bütün bunları göz önünde bulunduran Sa'd b. Muaz'ın verdiği bu hüküm, ağır olmakla birlikte bir nefsi müdafaa olarak da değerlendirilmektedir (*a. g. e.*, s. 190). Nitekim oryantalist Wensinck'in "Hangisi olursa olsun en medenî milletler bile, Benî Kureyza'ya tesliminden sonra verilen cezanın aynısını verebilirler. Hz. Peygamber daha önce Benî Nadîr Yahudilerine af ve hoşgörü ile davranmış, fakat onlar buna müthiş Hendek kuşatmasını organize etmekle karşılık vermişlerdir. Aynı af ve hoşgörüyü Benî Kureyza'ya göstermek doğrusu büyük tehlikelere katılmak demek olacaktı" İsrâil Velfenson isimli yahudi tarihçisinin "Medine'den sürgün edilen Yahudilerin kendi topraklarına dönmek için uğraşmaları kınanacak bir durum değildir. Ancak Yahudilerin ayıplandıkları husus, bir grup Yahudi ile Kureyş müşrikleri arasında vuku bulan konuşma ve anlaşmalarıdır. Yahudilerin böyle çirkin bir hata işlememeleri gerekirdi. Kureyza Yahudileri puta tapanlarla birlikte savaşmışlar ve Tevrat'ın putperestlere nefretle bakmayı tavsiye eden, onlara düşmanca davranmayı emreden hükümlerine zıt hareket etmişlerdir" şeklindeki açıklamaları (*a. g. e.*, s. 192) da bu durumu desteklemektedir.

müminlerin imanlarını sarsmaya çalışmak, gerekse müşriklerle işbirliği yaparak onları müminlerin aleyhine kışkırtmak suretiyle) Allah'a ve elçisine savaş açanlar ile (insanların emniyet ve asayişini bozup onların canlarına, mallarına, namuslarına saldırarak) memleketi fesada boğmaya çalışanların cezası, (devlet başkanının takdir ve tercihine yahut işledikleri suçun keyfiyetine göre) öldürülmeleri veya idam edilmeleri yahut ellerinin ve ayaklarının çaprazlama biçimde (sağ elleri ile sol ayaklarının) kesilmesi yahut sürgüne gönderilmeleridir. Bu ceza onların sadece dünyadaki zilletidir; ahirette ise onları çok korkunç bir azap beklemektedir¹⁸ mealindeki Mâide sûresi 33. âyetini esas aldığı anlaşılmaktadır.¹⁹ Hz. Peygamber'in bunlardan başka müşriklerle işbirliği yapan, şiiirleriyle Resûlullah'a (s.a.) hakaret edip isyana davet eden, düşman adına casusluk yapan, Müslümanlara saldırı için hazırlık yapan Asmâ bint Mervan²⁰, Ebû Âfek,²¹ Kâ'b b. Eşref,²² İbn Süneyne,²³ Muâviye b. Muğire,²⁴ Süfyan b. Hâlid b. Nübeyh el-Huzelî,²⁵ Ebû Râfi' Sellâm b. Ebû'l-Hukayk,²⁶ Üseyr b. Zârim,²⁷ Rifâa b. Kays²⁸ gibi bugünkü anlamıyla devlete karşı isyan veya terörist faaliyette bulunan kişilerin de öldürülmesini onayladığı bilinmektedir. Hz. Peygamber bunların dışında kimseye böyle bir ceza vermemiş ve insanlara müsle²⁹ yapılmasını özellikle yasaklamıştır.³⁰

Görüldüğü gibi Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'in en temel kaynağı olduğu için konuyla ilgili âyetlerden de bu çerçevede istifade edilecektir. Aşağıda önce Hz. Peygamber'in cihadla ilgili hadisleri alt başlıklar halinde tespit edile-

18 el-Mâide 5/33.

19 Benî Kureyza hakkında verilen bu hükmün Tevrat'a (Tesniye, 20/10-16) da uygun olduğu ifade edilmektedir.

20 Atçeken, İsmail Hakkı, *Hz. Peygamber'in Yahudilerle Münasebetleri*, İstanbul 1996, s. 94-95; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 364-365.

21 Atçeken, *a. g. e.*, s. 96-97; Mahmudov, *a. g. e.*, s. 365-366.

22 Atçeken, *a. g. e.*, s. 97-100; Mahmudov, *a. g. e.*, s. 366-369; Kapar, Mehmet Ali, "Kâ'b b. Eşref", *DİA*, XXIV, 3-4.

23 Mahmudov, *a. g. e.*, s. 369.

24 Mahmudov, *a. g. e.*, s. 370.

25 Mahmudov, *a. g. e.*, s. 370-372.

26 Mahmudov, *a. g. e.*, s. 377-379.

27 Mahmudov, *a. g. e.*, s. 380-381.

28 Mahmudov, *a. g. e.*, s. 381.

29 Müsle, savaşta öldürülen düşmanın burun, kulak gibi bir uzvunu keserek veya gözünü oyarak işkence yapmak anlamına gelmektedir.

30 Mahmudov, *a. g. e.*, s. 352-354; Azizova, Elnure, "Urayna (Benî Ureyne)", *DİA*, XLII, 174-175.

cek, daha sonra mezkur hadislerin değerlendirilmesi yapılacak, böylece O'nun (s. a.) cihad anlayışı ortaya konulacaktır. Son olarak bunların kültüre yansımaları, küfrün savaşın temel gerekçesi olduğu hususunda delil olarak kullanılan hadis örneğinde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

C. Cihad Hadisleri

Cihad hakkındaki hadislerin "Hz. Peygamber'in Savaşı Arzu Etmemesi" ve "Cihad Hadislerinin Muhtevası" şeklinde iki başlık altında tespit edilmesi uygun görülmüştür.

1) Hz. Peygamber'in Savaşı Arzu Etmemesi

"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş"³¹, "Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yetki vermemiştir"³², "Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşanları, sizi yurtlarınızdan çıkaranları ve çıkarılmanız için onlara yardım edenleri dost edinmenizi yasaklar"³³, "İçlerinden zulmedenler hariç Ehl-i kitâb'la en güzel şekilde mücadele edin"³⁴ âyetlerinin muhatabı olan Hz. Peygamber, "Ey insanlar düşmanla karşılaşmayı arzu etmeyin, Allah'tan afiyet (esenlik ve barış) isteyin. Fakat düşmanla karşılaştığınız zaman da sabırlı/dirençli olun ve bu durumda bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır"³⁵ buyurarak savaşmak zorunda kalınmadığı sürece barıştan yana tavır konulmasını tavsiye etmiştir. Hadisin bağlamından anlaşıldığına göre³⁶ Hz. Peygamber düşmanla karşılaşmanın arzu edilmemesi, ancak savaşmak zorunda kalınmışsa sabredilmesi gerektiğini belirtmiş, "Cennet kılıçların gölgesi altındadır" buyurmuş ve böyle bir durumda cepheden kaçmayı büyük günahlar arasında saymıştır.³⁷ Görüldüğü gibi "Cennet kılıçların gölgesi altındadır" ifadesi sa-

31 el-Enfâl 8/61.

32 en-Nisâ 4/90.

33 el-Mümtehine 60/8-9.

34 el-Ankebût 29/46.

35 Dârimî, "Siyer", 6; Buhârî, "Cihâd", 22, 112, 156; Müslim, "Cihâd", 19, 20; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 89, 96.

36 Hz. Peygamber bu açıklamasını bir savaş esnasında yapmıştır (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 96).

37 Buhârî, "Vesâyâ", 23; Ebû Dâvûd, "Vesâyâ", 10.

vaşmanın zorunlu olduğu durumlar için söylenmiştir. Dolayısıyla bu genel değil, savaşma zorunluluğu ile ilgili bir emirdir. Genel kural ise savaşı arzu etmemektir. Nitekim cizye vermeyi kabul edenlerle savaşılmaması talimatı da bu durumu teyit etmektedir.³⁸ “...Allah kimi insanların şerrini kimi insanlar vasıtasıyla bertaraf etmeseydi yeryüzünde düzen tamamen alt-üst olurdu”³⁹ ve “...Şayet Allah kimi insanların saldırganlığını kimi insanlar aracılığıyla bertaraf etmemiş olsaydı manastırlar, kiliseler, havralar ve içerisinde Allah’ın ismi çokça anılan mescitler kesinlikle yıkılıp giderdi...”⁴⁰ âyetlerinde ifade edildiği gibi savaş, insan haklarının çiğnenmesini önlemeye yönelik zorunlu bir durumla ilgilidir.

2) Cihad Hadislerinin Muhtevası

Hz. Peygamber’in cihad anlayışını tespit açısından temel hadis kaynaklarında cihad ile ilgili hadislerin konularını incelemek gerekmektedir. Bu durum, Hz. Peygamber’in cihadla ilgili uygulamalarının ve hadisleri dile getirdiği bağlamın tespitine imkân verecektir. Temel hadis kaynakları incelendiğinde konuyla ilgili hadislerin “Cihadı Teşvik Edip Şehitlik ve Gaziliği Özendirenler”, “Cihadda İhtiyaç Duyulacak Unsurların Tedarikini Teşvik Edenler” ve “Savaş Esnasında Uyulması Gereken Ahlakî ve Hukukî Prensiplerden Söz Edenler” şeklinde incelenmesi mümkündür.

a. Cihadı Teşvik Edip Şehitlik ve Gaziliği Özendiren Hadisler

Cihadla ilgili hadislerin önemli bir kısmı cihadı teşvik etmekte veya şehitlik ve gaziliği özendirmektedir. “Ümmetime sıkıntı olmayacağını bilseydim, Allah yolunda hiçbir seriyeden geri kalmaz hepsine katılırdım. “...Allah yolunda savaşıp öldürülmeyi, sonra diriltilip tekrar öldürülmeyi, sonra diriltilip tekrar öldürülmeyi ne kadar çok isterdim”⁴¹, “Kim Allah yolunda devenin iki

38 Dârimî, “Siyer”, 8; Müslim, “Cihâd”, 3; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 89.

39 el-Bakara 2/251. Âyet, Hz. Dâvûd’un Câlû’u mağlup ettiği savaşla ilgilidir.

40 el-Hac 22/40. Bir önceki âyette saldırıya ve zulme uğrayan Müslümanlara savaş izni verilmesinden bahsedilmesi, savaşın zorunlu bir durum olduğuna işaret etmektedir.

41 *el-Muvaţta*’, “Cihâd”, 27, 40; Buhârî, “Cihâd”, 7; “Temenni”, 1.

sağımı arasındaki süre kadar savaşır, ona cennet vacip olur"⁴² "Allah yolunda savaşmadan yahut da bunu en azından gönlünden geçirmeden ölen kimse bir çeşit münafıklık üzere ölür"⁴³, "Sabah ya da akşam, Allah yolunda yapılacak bir sefer, dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır"⁴⁴ gibi birçok hadiste Hz. Peygamber Müslümanları cihada teşvik etmiştir.

"Allah yolunda şehit olmanın bir benzeri yoktur"⁴⁵, "...Allah yolunda savaşıp öldürülmeyi, sonra diriltilip tekrar öldürülmeyi, sonra diriltilip tekrar öldürülmeyi ne kadar çok isterdim"⁴⁶, "...Şehit olan kimsenin borçları dışında bütün günahları bağışlanır"⁴⁷, "Şehit, öldürülme acısını ancak birinizin çimdikleme acısını hissetmesi gibi hisseder"⁴⁸ gibi hadislerinde Hz. Peygamber şehitliğin faziletinden bahsetmiş, Müslümanları şehit olmaya özendirmiştir. "Allah yolunda yaralanan hiçbir yaralı yoktur ki, Allah onu kıyamet günü, yarası; kokusu misk kokusu, rengi kan rengi olduğu halde kanıyorken diriltmiş olmasın"⁴⁹ gibi hadislerinde ise gazi olmanın faziletinden bahsetmiştir.

Hz. Peygamber'in söz konusu hadislerinde cihada teşviki, ilgili âyetlerin uygulaması mahiyetindedir. Zira Allah, "Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et..."⁵⁰ buyurarak Müslümanları düşmanla savaşmaya teşvik etmeyi emretmekteydi. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber, Müslümanları savaşmaya teşvik ederken Allah'ın emrini yerine getirmekteydi. Onun (s. a.) şehitlik ve gazilik hakkındaki hadisleri de ilgili âyetlerin farklı cümlelerle ifadesi şeklindedir. Nitekim "O halde, dünya hayatını ahiret karşılığında satanlar, Allah

42 Dârimî, "Cihâd", 5; Nesâî, "Cihâd", 25.

43 Müslim, "İmâre", 158.

44 Buhârî, "Cihâd", 5; Müslim, "İmâre", 112. Cihadı teşvik eden diğer hadisler için bk. *el-Muvaṭṭa'*, "Cihâd", 2, 39, 40, 42; Dârimî, "Cihâd", 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 25, 32, 33; Buhârî, "Cihâd", 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 22, 73; "Humus", 8; "İmân" 18, "İtk", 2; Müslim, "İmâre", 104, 117; "İmân", 135; Nesâî, "Cihâd", 10, 14, 17.

45 *el-Muvaṭṭa'*, "Cihâd", 33.

46 *el-Muvaṭṭa'*, "Cihâd", 27, 40; Buhârî, "Cihâd", 7.

47 *el-Muvaṭṭa'*, "Cihâd", 31; Dârimî, "Cihâd", 21; Tirmizî, "Feḫâilü'l-cihâd", 13.

48 Dârimî, "Cihâd", 17; Nesâî, "Cihâd", 35. Şehit olmayı özendiren diğer hadisler için bk. *el-Muvaṭṭa'*, "Cihâd", 28, 29, 34; Dârimî, "Cihâd", 17, 20, 21; Buhârî, "Cihâd", 6, 21; "Temenni", 1; Müslim, "İmâre", 121; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 27, 28, 29; Tirmizî, "Feḫâilü'l-cihâd", 13; Nesâî, "Cihâd", 33, 34, 35.

49 *el-Muvaṭṭa'*, "Cihâd", 29; Dârimî, "Cihâd", 15; Buhârî, "Cihâd", 10; Nesâî, "Cihâd", 27. Benzer rivâyetler için bk. Nesâî, "Cihâd", 13, 39.

50 *el-Enfâl* 8/65.

yolunda savaşınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür/şehit olur veya galip gelirse/gazi olursa biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz⁵¹, “Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine verilecek cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşır, öldürürler, ölürler...”⁵², “...Allah malları ve canları ile cihad edenleri, derece bakımından cihada katılmayanlardan üstün kıldı⁵³, “Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız⁵⁴, “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah’ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır...”⁵⁵, “Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir yapı gibi saf bağlayarak savaşanları sever⁵⁶, “...Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler, andolsun, ben de onların kötülüklerini örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bu mükâfat, Allah tarafındandır. Karşılığın güzeli O’nun katındadır⁵⁷ âyetleri şehitlik ve gazilik hakkındaki hadislerin kaynağı şeklinde değerlendirilebilir. Görüldüğü gibi cihada teşvik eden ve şehitlik ile gazilik hakkındaki hadisler Kur’ân-ı Kerîm’deki ilgili âyetlerle birebir örtüşmektedir.

b. Cihadda İhtiyaç Duyulacak Unsurların Tedarikini Teşvik Eden Hadisler

Hz. Peygamber’in bazı hadisleri savaş için gerekli levâzımı temine yönelik teşvikler ihtiva etmektedir. “Hayır kıyamete kadar atın alınındadır⁵⁸, “(Allah yolunda tutulan) atların perçemlerinde kıyamet gününe kadar hayır, yani sevap ve ganimet düğümlüdür⁵⁹, “Allah, ok ustasını, onu atacak kimseye uzatanı ve onu atanı cennete sokar⁶⁰, “Allah yolunda cihad eden kimseyi teşhiz eden Al-

51 en-Nisâ 4/74.

52 et-Tevbe 9/111.

53 en-Nisâ 4/95; et-Tevbe 9/20.

54 el-Bakara 2/154.

55 Âl-i İmrân 3/169-170.

56 es-Saff 61/4.

57 Âl-i İmrân 3/195.

58 *el-Muvaţta*, “Cihâd”, 44; Buhârî, “Cihâd”, 43, 44.

59 Dârimî, “Cihâd”, 34; Buhârî, “Cihâd”, 44; Müslim, “İmâre”, 98; Nesâî, “Hayl”, 7..

60 Dârimî, “Cihâd”, 14; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 24.

lah yolunda cihad eden kimse gibidir...”⁶¹ gibi hadisler, “Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah’ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz”⁶² âyetiyle örtüşmektedir. Başka bir ifadeyle konuyla ilgili hadislerin kaynağının sözü edilen âyet olduğunu söylemek mümkündür. Söz konusu âyet ve hadisler Müslümanların ordusuyla ve caydırıcı bir güç olan silahlı kuvvetleriyle her an savaşa hazır olması, İslâm’a ve Müslümanlara karşı tehdit oluşturan unsurları caydırmaya yönelik bir tedbirdir.

c. Savaş Esnasında Uyulması Gereken Ahlakî ve Hukukî Prensiplerden Söz Eden Hadisler

Hız. Peygamber, savaşın düşman olarak nitelenen herkesi rastgele, istenildiği şekilde öldürmek ve mamur yerleri harap etmek olmadığını ifade etmiş, bu konuda savaşa ilgili uyulması gereken ahlakî ve hukukî kurallar belirlemiştir.

O, öncelikle savaşa giden askerlerin ailelerinin geride kalanlara birer emanet olduğunu belirtmiş bu çerçevede, “Savaşa gidenin ailesini görüp gözeten savaşa katılan gibidir”⁶³ hadisiyle Müslümanları savaşa katılan askerlerin ailelerini görüp gözetmelerini tavsiye ve teşvik etmiştir. Savaş esnasında çocukların⁶⁴, kadınların⁶⁵ ve savaşmayıp ibadetle meşgul olanların öldürülmesini, öldürülen düşmana müslu yapılmasını yasaklamıştır. Bu hususlar komutanlarına verdiği talimatları arasında yer almaktadır. “Allah’ın adıyla ve Allah yolunda savaşın! Çocuk öldürmeyin”⁶⁶, “Bir savaşta kadın ölüsü bulundu. Bunun üzerine Hz. Peygamber savaşta kadınların ve çocukların öldürülmesini yasakladı”⁶⁷, “Burun, kulak gibi bir uzvu keserek veya göz oyarak işkence yapmayın”⁶⁸ gibi

61 Buhârî, “Cihâd”, 38; Müslim, “İmâre”, 135; Tirmizî “Feđâilü’l-cihâd”, 6. Konu ile ilgili diğer bazı rivâyetler için bk. Dârimî, “Cihâd”, 27; Buhârî, “Cihâd”, 48.

62 el-Enfâl 8/60.

63 Buhârî, “Cihâd”, 38; Müslim, “İmâre”, 135, 136, 138, 139; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 17.

64 el-Muvaţta’, “Cihâd”, 9; Müslim, “Cihâd”, 2; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 90.

65 el-Muvaţta’, “Cihâd”, 9; İbn Mâce, “Cihâd”, 30.

66 Dârimî, “Siyer”, 5, 25; Buhârî, “Cihâd”, 147, 148; Müslim, “Cihâd”, 3, 24, 25, 138; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 121.

67 Dârimî, “Siyer”, 5, 25; Buhârî, “Cihâd”, 147; Müslim, “Cihâd”, 3, 24, 25, 138.

68 Dârimî, “Siyer”, 5, 25; Müslim, “Cihâd”, 3, 24, 25, 138. Savaşmayıp ibadetle meşgul olanların öldürülmesinin yasaklanması hakkında bk. el-Muvaţta’, “Cihâd”, 10.

hadislerinde bu hususlara dikkat çekilmektedir. Bu hadisler Hz. Peygamber'in "Size savaş açanlarla Allah uğrunda siz de savaşın, fakat aşırılığa sapmayın"⁶⁹, "...Din Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın. Şayet vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur"⁷⁰, "Allah, din konusunda sizinle savaşmayan, sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselere nezaketle ve adaletle davranmanızı yasaklamaz"⁷¹, "Eğer ceza verecekseniz, size yapılan işkencenin misliyle ceza verin. Ama sabrederseniz, elbette o, sabredenler için daha hayırlıdır"⁷² âyetlerini uygulaması mahiyetindedir.

Hz. Peygamber, savaş esnasında yağmalamayı meyve veren ağaçların kesilmesini ve mamur yerlerin tahrip edilmesini de yasaklamıştır. "Yağmalayan bizden değildir"⁷³ ve "Yağma tıpkı murdar hayvan eti yemek gibi haramdır"⁷⁴ hadisleriyle savaş esnasında yağma yapmayı yasaklamıştır. Savaş esnasında meyve veren ağaçların kesilmesi ve mamur yerlerin tahrip edilmesi de yasaklanmıştır.⁷⁵ Bütün bu yasaklar "Size savaş açanlarla Allah uğrunda siz de savaşın, fakat aşırılığa sapmayın"⁷⁶ âyetinin uygulaması olarak anlaşılabilir.

Hz. Peygamber, savaş sonrası elde edilen ganimetin yağmalanmasını yasaklayarak, "İplik ve iğneyi bile ganimet toplama yerine ulaştırın! Ganimet malından aşırma yapmaktan sakının! Çünkü o, Kıyamet günü böyle yapanlar için dünyada bir utanç, ahirette ateştir"⁷⁷ buyurmuş, ganimetin gaziler arasında dağıtılmasını istemiştir.⁷⁸

Hz. Peygamber "Esiri kurtarın, aç olan kişiyi doyurun"⁷⁹, "Yanında esir bulunan kimse ona yediğinden yedirsin giydiğinden giydirdin"⁸⁰ buyurarak

69 el-Bakara 2/190.

70 el-Bakara 2/193.

71 el-Mümtehine 60/8.

72 en-Nahl 16/126. Âyet, Uhud savaşında amcası Hz. Hamza'ya yapılanlarla ilgili intikam duygusuyla hareket edilmemesi yönünde bir uyarıydı. Konuyla ilgili hadislerin kaynağını bu âyetin teşkil ettiği söylenebilir.

73 Ebû Dâvûd, "Fudûd", 14; Tirmizî, "Siyer", 40.

74 Ebû Dâvûd, "Cihâd", 128.

75 el-Muvaţta', "Cihâd", 10.

76 el-Bakara 2/190.

77 el-Muvaţta', "Cihâd", 22; Dârimî, "Siyer", 46; Müslim, "Cihâd", 3; İbn Mâce, "Cihâd", 34. Ayrıca bk., el-Muvaţta', "Cihâd", 23; Dârimî, "Siyer", 48, 49, 50, 57; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 141, 143, 144, 145.

78 el-Muvaţta', "Cihâd", 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26; Müslim "Cihâd", 57.

79 Dârimî, "Siyer", 27; Buhârî, "Cihâd", 171.

80 Buhârî, "İmân", 22.

esirlerin kurtarılmasını emretmiş; “Kim bir anne ile çocuğu ayırırsa Allah da kıyamet gününde onunla sevdiğini ayırsın”⁸¹ buyurarak ganimetin paylaşılması sırasında annelerle çocukların ayrılmasını yasaklamış, böylece esirlere karşı insanî bir yaklaşım sergilenmesini tavsiye etmiştir. Onun bu yaklaşımı “Onlar kendi canları çektiği halde yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler” âyetinin bir uygulaması mahiyetindedir.⁸²

Ayrıca Hz. Peygamber Müslümanın kahraman diye övülmek, ganimet elde etmek gibi amaçlarla savaşa katılmaması gerektiği⁸³, kişinin anne-babanın izni olmadan savaşa katılamayacağı⁸⁴, askerî maksatlarla veya düşmanı aldatmak amacıyla savaş hilelerine başvurulabileceği⁸⁵ savaş esnasında had cezası uygulanmayacağı⁸⁶, savaşta Müslümanların emân verme yetkilerinin bulunduğu⁸⁷, anlaşmalı (zımmî) kimselerin öldürülmeyeceği⁸⁸ ve elçilere iyi muamele edilmesi gerektiği⁸⁹ konularında da uyarılarda bulunmuştur.⁹⁰

D. Cihad Hadislerinin Kültüre Yansıması

Kültür, doğuştan değil, eğitim-öğretim ve sosyalleşme sürecinde kazanılan sosyal değerler ve davranış sistemi, tarihî birikim, kısaca toplumsal ve sosyal miras olarak tanımlanmaktadır.⁹¹ Buna göre cihadla ilgili İslâm toplum mirasının iki farklı şekilde oluştuğu söylenebilir. Bunlardan biri cihadı “Müslüman olmayanlarla sürekli savaş”, savaşın tek gerekçesini Müslüman olma-

81 Dârimî, “Siyer”, 39; Tirmizî, “Siyer”, 17; “Büyü”, 52; Ahmed b. Hanbel, V, 413.

82 el-İnsân 76/8.

83 Buhârî, “Cihâd”, 15; Müslim, “İmâre”, 149.

84 *el-Muvaṭṭaʿ*, “Cihâd”, 13, 14.

85 Buhârî, “Cihâd”, 157; Müslim, “Cihâd”, 18; Tirmizî, “Cihâd”, 5.

86 Dârimî, “Siyer”, 51; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 18.

87 Dârimî, “Siyer”, 51; Buhârî, “Cizye”, 9.

88 Dârimî, “Siyer”, 61; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 162; Nesâî, “Kasâme”, 12.

89 Dârimî, “Siyer”, 60; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 154, 163.

90 Temel hadis kaynaklarında cihadla ilgili ayrıca Bedir Gazvesi (Buhârî, “Cihâd”, 77; Müslim, “Cihâd”, 58), Uhud Gazvesi (el-Muvaṭṭaʿ, “Cihâd” 32; Buhârî, “Cihâd”, 65), Hendek Gazvesi (Buhârî, “Cihâd”, 33, 34, 41), Hudeybiye Anlaşması (Dârimî, “Siyer”, 64), Benî Kureyza Gazvesi (Dârimî, “Siyer”, 26, 66), Benî Nadir Gazvesi (Müslim, “Cihâd”, 62), Hayber Gazvesi (el-Muvaṭṭaʿ, “Cihâd”, 48; Dârimî, “Siyer”, 33, 34, 35, 37, 47, 48, 57; Buhârî, “Cihâd”, 71, 74), Huneyn Gazvesi (Buhârî, “Cihâd”, 52, 61), Tebük Gazvesi (Buhârî, “Cihâd”, 35) ve Kadınların savaşa katılabileceği (Buhârî, “Cihâd”, 65, 66, 67, 68) konularına da yer verilmektedir.

91 Erkal, Mustafa E. vd., *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul 1997, s. 170.

mak” veya “farz ibadetleri yerine getirmemek” şeklinde anlamak, diğeri ise cihadın gerekçesini “zulme uğramak” olarak benimsemektir. Birincisi genellikle dinî metinleri/nasları “metin esaslı” ve “lafzî/zahirî” okumayı benimseyenlerin tercih ettiği görüştür. İkincisi ise dinî metinleri/nasları “konu esaslı” ve “gaî ve bağlamsal” okumayı benimseyenlerin tercih ettiği yaklaşımdır. Nitekim İslâm düşünce tarihinde Şâfîiler, Zâhirîler ve bazı Hanbelî ile Mâlikî hukukçuları kâfir olmanın başlı başına bir savaş sebebi olduğu görüşünü benimsemişlerdir.⁹² Hanefîiler ile Hanbelî ve Mâlikî mezheplerine mensup hukukçuların oluşturduğu çoğunluğa göre ise İslâm’da savaşın sebebi, inanmayanların Müslümanlara savaş açmaları ve tecâvüzkâr olmalarıdır.⁹³ Günümüzde de sözü edilen iki yaklaşımın devam ettiği görülmektedir. Tarihte olduğu gibi büyük çoğunluğu savaşın temel gerekçesini “zulme uğramak” olarak benimserken bir kısmı ise cihadı “Müslüman olmayanlarla sürekli savaş”, “savaşın tek gerekçesinin Müslüman olmamak” veya “farz ibadetleri yerine getirmemek” şeklinde anlamaktadır. Nitekim 18. yüzyılda Muhammed b. Abdülvehhab (ö. 1206/1792) tarafından kurulan Vehhâbîlik anlayışına göre insanlar şirk ve bid’atlerinden vazgeçmiyorlarsa, imamın izni ve sağladığı kuvvetlerle, gerekirse savaşarak kötülüğün giderilmesine çalışılır. Bu anlayışları çerçevesinde Vehhâbîler tarihî süreçte Müslümanları tekfir ederek canlarını ve mallarını helal saymışlar, bid’at olduğu düşüncesiyle kütüphanelerdeki fıkıh ve tasavvuf kitaplarını yakmışlardır. Böylece cihad kavramını aynı din içindeki farklı inanç ve geleneklere karşı siyasî ve askerî güç kullanımı ve işgal ettikleri yerlerdeki baskıcı uygu-

92 Bu yaklaşımı benimseyenler ve delilleri için bk. Yaman, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul 1998, s. 75-78.

93 Bu yaklaşımı benimseyenler ve delilleri için bk. Yaman, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul 1998, s. 70-75; Özel, Ahmet, “Cihâd”, *DİA*, VII, 528-529. Burada tarih boyunca İslâm âlimlerinin ve toplumlarının cihad anlayışlarının oluşmasında içinde buldukları tarihî, siyasî, dinî birtakım sebeplerin de etkili olduğuna işaret edilmelidir. Nitekim özellikle ortaçağ boyunca kilisenin etkisiyle daima canlı tutulan düşmanlık ve saldırılardan kaynaklanan şartlar, uygulamada hem Şâfîilerin hem de Hanefîilerin aynı ilişki biçiminde karar kalmalarına yol açmıştır. Zira hıristiyan âlemi asırlar boyunca papalığın da etkisiyle İslâm dünyasıyla düşmanca ilişkiler içinde bulunmuştur. Tarihte Haçlı seferleri günümüzde başta Bosna-Hersek’te (1993) olmak üzere dünyanın birçok yerinde Müslümanların mal, can, namus, tarihî eserler gibi bütün değerlerine karşı sürdürülen tecavüzler, tarihte olduğu gibi günümüzde de Müslüman milletlerin onlarla ilgili kaygı ve kuşkularını haklı gösterecek niteliktedir (Özel, Ahmet, “Cihâd”, *DİA*, VII, 530).

yan, zekât vermeyenlerle de savaşılacağı görüşünü benimsemiştir. Dolayısıyla söz konusu hadis “inanmayanlarla” ve “farz ibadetleri terkedenlerle” savaşılması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu anlayışın Kur’ân-ı Kerîm’deki din ve vicdan özgürlüğünü ifade eden âyetlerle çeliştiğini ileri süren bazı araştırmacılar hadiste yer alan “namazlarını kılıp zekâtlarını verinceye kadar” kısmının râviler tarafından metne sonradan ilave edilmiş (idrâc) olabileceğini belirtmişlerdir. Aşağıda her iki görüş ele alındıktan sonra sözü edilen hadisin bağlamı dikkate alınarak Hz. Peygamber’in kastı tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Hadisin İnanmayanlarla ve Farz İbadetleri Terkedenlerle İlişkilendirilmesi

Buhârî, eserinin “İstitâbetü’l-mürteddîn” bölümünde “Farzları Kabulde Direnenlerin Öldürülmesi ve İrtidâtın Mahiyeti”;¹⁰⁰ Nesâî ise “İnsanlarla Savaşın Gerekçesi”¹⁰¹ başlığı altında yer vermek suretiyle söz konusu hadisi inanan ve farzları kabul etmeyen insanlarla savaşmanın delili olarak zikretmişlerdir. İmam Şâfiî Allah’ın kendilerine farz kıldığı namaz ve zekâtı yerine getirinceye kadar insanlarla savaşılacağı görüşündedir.¹⁰² Hadisin hem inananlar hem de farz ibadetleri yerine getirmeyenlerle ilgili olduğunu söyleyen âlimlerden biri de Nevevî’dir (ö. 676/1277). Müslim’in alt başlıklarını (bâb/ebvâb) belirleyen Nevevî söz konusu hadisi “Lâ İllâhe İllallah Muhammedün Resûlullah Deyinceye Namaz Kılıp Zekâtı Verinceye Kadar İnsanlarla Savaşmanın Emredilmesi...” başlığı altında¹⁰³ vermek suretiyle inananlar ve farzları terkedenlerle savaşılacağını ifade eder. Böylece Nevevî bu hadisten namaz kılmayanların da öldürüleceği hükmünü çıkarır.¹⁰⁴ Kirmânî (ö. 786/1384) de bu görüştedir.¹⁰⁵ İbn Receb el-Hanbelî (ö. 795/1393), hadisten bazı kimselerin inanan ve namaz kılıp zekâtını vermeyenlerle savaşılacağı görüşünü çıkardıklarını nakletmektedir.¹⁰⁶ Aynî’nin tespitine göre ise Hanefî mezhebi

100 Buhârî, “İstitâbe”, 3.

101 Nesâî, “İmân”, 15.

102 eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *el-Üm* (nşr. Ali Muhammed-Adil Ahmed), Beyrut 1422/2001, V, 319.

103 Müslim, “İmân”, 8.

104 Nevevî, Yahya b. Şeref, *Şerhu’n-Nevevî ‘alâ Şahîhi Müslim*, (nşr. Ebû Abdillâh Abdüsselâm b. Muhammed b. Ömer ‘Allûs), Riyad 1425/2004, I, 211, 223; Aynî, Bedreddîn, *‘Umdetü’l-kârif şerhu Şahîbi’l-Buhârî*, Kahire 1972, I, 207.

105 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî şerhu Şahîbi’l-Buhârî*, Beyrut 1989, I, 104.

106 Kâfi, Ahmed, “İdâât havle hadîsi umirtu en ukâtile’n-nâse”, *el-Furkân*, 72, 2013, s. 81.

dışındaki cumhur, namaz kılmayanların öldürüleceği görüşündedir.¹⁰⁷ Nitekim Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre kasten namazı terkedenlerin öldürüleceği kaynaklarda zikredilmekte, zekâtı vermeyenlerin öldürülmesinde ise sahâbenin icmâi bulunduğu kaydedilmektedir.¹⁰⁸ Ancak Aynî bu görüşün isabetli olmadığı kanaatindedir.¹⁰⁹ Buhârî'nin diğer Şâfiî şârihi İbn Hacer ise cizye verenlerle ilgili durumu hatırlatarak “namaz kılincaya, zekât verinceye kadar” kısmının “Müşriklerle savaşın”¹¹⁰ âyetiyle nesh edildiğini ileri sürer.¹¹¹ Son dönemde hadis çalışmalarıyla tanınan ve Suudî Selefîyye'nin günümüzdeki temsilcilerinden Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî hadisin mütevâtir olduğunu ifade eder ve “Çağımızdaki bazı yazarların aksine bu rivâyetlerin bütününde, İslâm'a dâvet için savaşmanın farz olduğuna dair açık bir delil vardır” diyerek savaşın İslâm'a davet yollarından biri olduğunu belirtir.¹¹² Katar'ın önde gelen âlimlerinden Abdullah b. Zeyd Âl-i Mahmûd, “Bazı âlimler ve halkın büyük çoğunluğu gibi biz de uzun bir süre inanmamanın savaşın yegâne sebebi olduğunu düşündük. Ancak Kur'an ve sünnet hakkındaki araştırma ve bilgilerimiz arttıkça bu anlayışın yanlış olduğunu ve İslâm'a göre savaşın gerekçesinin Müslümanlara saldırı olduğunu anladık”¹¹³ açıklamasıyla son dönemde İslâm dünyasında bu anlayışın yaygınlığına işaret etmektedir.

Küfrü/Müslüman olmamayı savaş sebebi olarak kabul eden bazı âlimler kılıç (seyf) âyeti olarak isimlendirilen Tevbe Sûresi 5. âyetinin sadece savunma savaşına izin veren diğer nasları yürürlükten kaldırdığını ileri sürmekte, ayrıca âyetle hemen aynı hususları ifade eden söz konusu hadisin de kendilerine delil olduğunu belirtmektedirler. Bu anlayışa göre herhangi bir Müslüman inanan birini sadece Müslüman olmadığı için öldürme yetkisini bu hadisten alabilmekte, Müslüman devletler de sadece Müslüman olmadıkları için diğer devletlere savaş açabilmektedir.

107 Aynî, Bedreddîn, *a. g. e.*, I, 207. Hadisin bu amaçla delil olarak kullanıldığına dair ayrıca bk. Yaman, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul 1998, s. 76.

108 Canbâz, Muhammed Ali, *İncâzül'l-hâce şerhu Süneni İbn Mâce*, İslâmâbâd 1433/2011, I, 296-297.

109 Aynî, Bedreddîn, *a. g. e.*, I, 207.

110 et-Tevbe 9/5.

111 İbn Hacer el-Askalânî, *a. g. e.*, I, 104.

112 Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-ehâdîs-i-saîhâ*, Beyrut/Dımaşk, 1405/1985, I, 697.

113 Kâfi, Ahmed, “İdâât havle hadîsi umirtu en ukâtilen-nâse”, *el-Furkân*, 72, 2013, s. 82.

2. Hadiste İdrâc Olduğu Görüşünü Benimseyenler

Özellikle Hz. Ebû Bekir'in zekât vermeyenlerle savaş kararı alması üzerine Hz. Ömer'in delil olarak sözü edilen hadisin yalnızca kelime-i tevhid şartını ileri sürmesi, "namaz kılma ve zekât verme" ile ilgili kısımların rivâyetlerin hepsinde değil sadece Enes b. Mâlik ve İbn Ömer rivâyetlerinde yer alması¹¹⁴, söz konusu savaşla ilgili tartışmada "zekât vermeme" konusunun Hz. Ömer'e karşı savaş gerekçesi olarak zikredilmemesi¹¹⁵ iki şekilde yorumlanmıştır. Klasik dönemde bazı âlimler Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hadisin sözü edilen kısmını duymamış olabileceklerini ileri sürerler. Klasik dönemde bazı âlimler¹¹⁶ ile son dönemde bazı araştırmacılar tarafından ise Kur'an ve diğer sahih hadislerle çelişmesi sebebiyle hadiste yer alan "namaz kıluncaya, zekât verinceye kadar" kısmının Hulefâ-i Râşidîn sonrasında hadise idrâc edildiği¹¹⁷ iddia edilmektedir. Bazı araştırmacılara göre ziyadesiz rivâyetlerin râvilerinin kesreti ve zabt bakımından güçlü olmaları sebebiyle mahfuz/sahih, diğerleri ise şâz/zayıftır.¹¹⁸

Herhangi bir hadisin farklı rivâyetlerinde, diğerlerinde bulunmayan ziyâdelerin/fazlalıkların daha sonraki râviler tarafından hadis metninin aslına ilave edilmesi (idrâc) ihtimallerden biridir. Başka bir ifadeyle böyle bir durumda tek ihtimal idrâc değildir. Bir hadisin farklı rivâyetlerindeki fazlalığın idrâcın/râvi ilavesinin dışında sebep-i rivâyet, taktî, ziyâdetü's-sika/güvenilir râvilerin diğer râvilerden fazla/ilaveli rivâyeti gibi başka sebepleri de olabilmektedir. Özellikle henüz önemli ölçüde sistematik rivâyetin bulunmadığı sahâbe ve tâbiîn ne-

114 Ahmed b. Hanbel, V, 245-246; Buhârî, "İmân", 17; "Şalat", 28; Müslim, "İmân", 36; Nesâî, "İman", 15; "Cihâd", 1; "Muhârebe", 1. Sözü edilen ziyadeli kısmın Muaz b. Cebel ve Ebû Hureyre rivâyetlerinde de bulunduğu dair bk. İbn Mâce, "Muğaddime", 9.

115 Ancak Nesâî'nin Enes b. Mâlik rivâyetinde Hz. Ömer ile konuşmasında Hz. Ebû Bekir hadiste söz konusu edilen "namaz kılma ve zekât verme" kısmını da zikretmektedir (bk. Nesâî, "Tahrîm", 1). Hz. Ömer'in de sözü edilen hadisi "namaz kılma ve zekât verme" kısmıyla rivâyet ettiğine dair bk. Taberânî, el-Mu'cemül-evsat, (nşr. Mahmud Tahhân), Riyad 1415/1995, VII, 489. Had. No: 6966.

116 İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, I, 103.

117 Erul, Bünyamin, *Sababenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999, s. 396-397; a. mlf., *Hadislerin Dili*, Ankara 2009, s. 25-26; Suiçmez, Yusuf, *Sababe ve Tâbiîn Sözlerinin Hz. Peygamber'e Nispeti*, Ankara 2015, s. 68-70; Keleş, Ahmet, "...Savaşmakla Emrolundum Hadisi Örneğinde Hadislerin Tasnifi Problemi", *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2, 2004, s. 54-56; Akgün, Hüseyin, "Umirtu en ukâtile'n-nâse Hadisinin Rivâyet Farklılıkları Hakkında Bir İnceleme", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14/2, 2014, s. 85, 86; Acar, Cafer, "Risâlet Döneminde Savaşın Meşruiyetine İlişkin Bir Rivâyet", *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/4, 2014, s. 255, 256, 259, 260.

118 Akgün, "Umirtu en ukâtile'n-nâse Hadisinin Rivâyet Farklılıkları Hakkında Bir İnceleme", s. 60.

sillerinde hadisin sorulan bir soruya cevap olarak veya bir ihtiyacı karşılamak üzere rivâyeti söz konusu olabilmekteydi. Böyle bir durumda hadisin rivâyetine sebep olan husus/sebeb-i rivâyet belirleyici olmakta ve hadisin tamamı değil, gerektiği kadarı aktarılmaktaydı. Aynı hadisin tam rivâyeti ile gerektiği kadarının rivâyet edildiği metinler karşılaştırıldığında aralarında metin farklılıkları oluşmakta, birinde kısa olan hadis diğerinde ilaveli olabilmekteydi. Dolayısıyla böylesi bir durumda rivâyetin eksik nakledilmesi sebeb-i rivâyetten kaynaklanmaktadır. Hicrî II. asrın ilk çeyreğinden itibaren “Musannef”, “Câmi”, “Sünen” gibi isimlerle konu esaslı hadis kitapları telif edilmeye başlamıştır. Hicrî III. asırda ise bu tür eserler artarak devam etmiştir. Bu eserlerde konu esas alındığı için zaman zaman hadisin tamamı değil, sadece konuyla ilgili kısmı zikredilebilmişti. Hadis ilminin kavramlarıyla ifade etmek gerekirse taktî veya ihtisâr yapılabilmekteydi. Böylesi bir durumda hadisin sadece konuyla ilgili kısmının rivâyet edildiği metinle tamamının rivâyet edildiği metin arasında biri ziyâdeli, diğeri kısa olmak üzere aynı hadisin iki veya daha fazla rivâyetiyle karşılaşılabilir. Bir hadisin farklı rivâyetlerindeki fazlalığın bir diğer sebebi de ziyâdetü’s-sika/güvenilir râvilerin rivâyetlerinde bulunan fazlalık olabilir. Râvinin güvenilir olması sözü edilen fazlalığı uydurduğu veya yanıldığı şeklinde değil, diğer râvilerden farklı bilgi sahibi olduğu şeklinde değerlendirilir.

Söz konusu hadiste “namaz kılincaya, zekât verinceye kadar” kısmının bazı rivâyetlerinde bulunup diğerlerinde zikredilmemesi bu kısmın idrâc/râvi ilavesi olduğunu ifade etmek için yeterli bir gerekçe değildir. Hadis metinlerindeki ziyâdelerin idrâc olarak nitelendirilebilmesi için bu kısmın herhangi bir râvinin ilavesi olduğunun tespit edilmesi gereklidir. Aksi takdirde idrâc iddiası, ispat edilmemiş bir iddia olarak kalmaktadır. Sözü edilen hadiste ise ziyâdeli kısmın hangi râvi tarafından ilave edildiği tespit edilememiş, sadece bir ihtimal olarak idrâcdan bahsedilmiştir. Söz konusu hadis müdrec hadisleri ihtiva eden Hatîb el-Bağdâdî’nin (ö. 463/1071) *el-Fasl li’l-vaşli’l-müdrec fi’n-naql*¹¹⁹ isimli eseri ile onun özeti mahiyetindeki ve sadece metninde idrâc bulunan yetmiş kadar rivâyeti ihtiva eden Süyûtî’nin *el-Medrec ile’l-müdrec*¹²⁰ de yer almaz.

119 Eser, Muhammed b. Matar ez-Zehrânî tarafından 1418/1997 tarihinde Riyad’da neşredilmiştir. Kitap senedinde ve metninde idrâc bulunan 111 rivâyeti içermekte, ancak bunların bir kısmının müdrec olmadığı belirtilmektedir.

120 Eser, Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî tarafından 1400 tarihinde Kuveyt’te neşredilmiştir.

Sonuç itibariyle hadisle ilgili idrâc değerlendirmesi ispatlanmamış bir ihtimal görünümündedir. Bahse konu olan ziyâdenin güvenilir râvinin ziyâdesi/ ziyâdetü's-sika olarak nitelendirilmesi de isabetli değildir. Zira hadisin sadece bir rivâyetinde değil, birçok rivâyetinde sözü edilen kısım yer almaktadır. Bu durumda hadisin farklı rivâyetlerini ilgili âyetler ve özellikle Hz. Peygamber bağlamını tespit ederek yeniden değerlendirme ihtiyacı bulunmaktadır.

3. “İnsanlarla Savaşmakla Emrolundum” Hadisini Ait Olduğu Bağlam Çerçevesinde Yeniden Düşünmek

Farklı bir bağlamda olmakla birlikte hadisin ilgili olduğu âyeti zikreden tek muhaddis tespit edilebildiği kadarıyla Buhârî'dir. O, hadise Tevbe sûresinin 5. âyetini zikrettiği bâb başlığı altında yer verir.¹²¹ O, gerek hadisi gerekse âyeti, iman olduktan sonra amelin önemli olmadığı fikrini savunan Mürce'î'nin görüşünün yanlışlığını ortaya koymak amacıyla zikretmiştir.¹²² Ancak İbn Hacer hadisin âyetle ilişkisine işaret eder ve her iki metnin aynı konudan bahsettiğine dikkat çeker.¹²³ İbn Hacer'in bu tespiti, hadisin Hz. Peygamber bağlamını ve hadisin âyetle ilişkisini de gösterir. Zira o, hadisin ilk kelimesinin (امرت) kaynağının Allah olduğunu ifade eder. Ayrıca Nesâî rivâyetindeki¹²⁴ “bana vahyolundu” (اوحى الى) ifadesi de bu durumu destekler. Nitekim Tevbe Sûresinin 5. âyeti ile söz konusu hadisin muhtevası hemen hemen aynıdır. Nitekim ilgili âyette *فاذا انسلخ الاشهر الحرم فاقتلوا المشركين فان تابوا واقاموا الصلاة واتوا الزكاة فخلوا سبيلهم*, “Haram aylar çıkınca müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün... Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse artık yollarını serbest bırakın” buyrulmaktadır.¹²⁵ Âyette “müşriklerin öldürülmesi” ve “tevbe eder, namaz kılıp zekât verirlerse serbest bırakılmaları” olmak üzere iki husustan söz edilmektedir. Âyetteki *فاقتلوا المشركين*, “müşrikleri öldürün” ifadesi hadiste *امرت ان اقاتل الناس*, “İnsanlarla savaşmakla emrolundum” şeklinde belirtilmiştir. Hadiste *المشركين*, “müşrikler” yerine *الناس*, “insanlar kelimesi geçmekte-

121 Buhârî, “İmân”, 17.

122 İbn Hacer, *Fetḥu'l-Bâri*, I, 102.

123 İbn Hacer, *Fetḥu'l-Bâri*, I, 104-105.

124 Nesâî, “Tahrim”, 1.

125 et-Tevbe 9/5.

dir. Ancak hadisin Ebû Dâvûd ve Nesâî rivâyetlerinde ise¹²⁶ “الناس”, “insanlar” yerine “المشركين”, “müşrikler” kelimesi yer alır. Bu durum hadisin mânen rivâyet edilmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in “الناس”, “insanlar ile müşrikleri kastettiği anlaşılmaktadır. Âyetteki “فان تابوا واقاموا الصلاة واتوا الزكاة”, “Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar, zekâtı da verirlerse” ifadesi hadiste “حتى يشهدوا ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله و يقيموا الصلاة و يؤتوا الزكاة”, “Muhammed’in onun elçisi olduğuna şahitlik edinceye, namaz kılip zekâtlarını verinceye kadar” şeklinde belirtilmektedir. Âyetteki “فخلوا سبيلهم”, “artık yollarını serbest bırakın” ifadesi hadiste “عصموا مني دمايتهم و امواتهم”, “canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar” şeklinde yer almaktadır. Hadis, Tevbe sûresinin 11. âyetiyle de örtüşmektedir. Nitekim ilgili âyette “فان تابوا واقاموا الصلاة واتوا الزكاة”, “Fakat tevbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerle, artık onlar dinde kardeşlerinizdir” buyrulmaktadır. Bu âyette farklı olan sadece “فخلوا سبيلهم”, “artık yollarını serbest bırakın” ifadesi yerine “فاحوانكم في الدين”, “artık onlar dinde kardeşlerinizdir” geçmesidir.¹²⁷

Başında yer alan Hz. Peygamber’in “امرت”, “emrolundum” veya “اوحى الى”, “bana vahyolundu” ifadelerinden hareketle hadisin kaynağının Tevbe sûresinin 5. ve 11. âyetleri olduğu söylenebilir. Hadis ile söz konusu âyetler arasındaki benzerliği tabloyla şu şekilde göstermek mümkündür:

Âyet	Hadis
فاقتلوا المشركين	امرت ان اقاتل الناس
فان تابوا واقاموا الصلاة واتوا الزكاة	حتى يشهدوا ان لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله و يقيموا الصلاة و يؤتوا الزكاة
فخلوا سبيلهم	عصموا مني دمايتهم و امواتهم

Görüldüğü gibi ilgili âyetlerle hadis hemen aynı konudan aynı ifadelerle söz etmektedir. Bu durumda Hz. Peygamber “امرت”, “emrolundum” veya

126 Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 104; Nesâî, “Tahrîm”, 1.

127 Hadisle ilgili araştırmasında Cafer Acar da hadisin Tevbe suresi 5. âyetin anlamıyla örtüştüğü dolayısıyla hadiste zikredilen “en-nâs/insanlar” kelimesiyle “anlaşmayı bozan müşrikler” kastedildiği şeklindeki yorumun isabetli olduğunu belirtir Acar, Cafer, “Risâlet Döneminde Savaşın Meşruiyetine İlişkin Bir Rivâyet”, s. 281-282, 285.

“وحي الی”, “bana vahyolundu” ifadeleriyle Tevbe sûresindeki bu âyetleri kastetmektedir. Dolayısıyla ilgili âyetlerle hadisin bağlamının aynı olduğu anlaşılmaktadır.

Tevbe sûresi, Tebük seferi sonrasında Hz. Peygamber’le yaptıkları anlaşmaları bozan müşriklerle ilgili nâzil olmuştur.¹²⁸ Allah Resûlü hicretin 9. yılında Müslümanlarla aralarında anlaşma bulunan müşriklere dört aylık bir süre tanıdığını ilan etmişti.¹²⁹ Söz konusu hadis, verilen bu süre sonunda hala Müslümanlar için tehdit oluşturan müşriklerle ilgilidir. “O müşrikler bir müminin hakkı söz konusu olduğunda ne ettikleri yemini ne de yaptıkları antlaşmayı dikkate alırlar. Onlar hak-hukuk tanımayan adamlardır”¹³⁰ ve “Onlar sizinle antlaşma yaptıktan sonra ahitlerini bozar, dininiz/inancınız hakkında ileri geri konuşurlarsa, işte o zaman kâfirler güruhunun başlarıyla savaşın. Çünkü onların antları ve sizden aldıkları emanları yok hükmündedir. Evet, onlarla savaşın ki bu sayede kötü davranışlarından vazgeçsinler. (Ey Müminler!) Sizinle yaptıkları antlaşmaya uymayan, vaktiyle Peygamber’i yurdundan çıkarmak için etmediklerini bırakmayan bu namert adamlarla savaşmayacaksınız da başka kimle savaşacaksınız?! Kaldı ki savaşın fitilini ateşleyenler de onlardır. Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Oysa asıl korkmanız gereken Allah’tır. Çünkü siz iman sahibi kimselersiniz. (Ey Müminler!) O müşriklerle savaşın ki böylece Allah onları sizin elinizle cezalandırıp rezil-rüsva etsin. Aynı zamanda size onlar karşısında yardım ve zafer lütfetsin. Böylelikle siz müminlerin yüreklerine su serpsin. Yine bu vesileyle müminlerin kalplerindeki öfkeyi de dindirsin...”¹³¹ âyetleri bu durumu ifade etmektedir. Müslümanlar için tehdit oluşturmeyen müşrikler için ise aynı durum söz konusu değildir. Nitekim “Kendileriyle antlaşma yaptığınız müşriklerden, antlaşma şartlarına tam olarak uyan ve size karşı başkalarıyla işbirliği yapan kabilelerin durumu farklıdır. Bu sebeple, onlarla yaptığınız antlaşmanın şartlarına süresi doluncaya kadar uyun. Çünkü Allah antlaşmalarına uyan, ahde vefasızlıktan sakınan kimseleri sever” âyeti¹³², anlaşmaya riâyet eden müşrikleri istisna etmektedir. Buna göre antlaşmalarını

128 Elmalı, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul ty., IV, 2441; Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989, IV, 25.

129 Dârimî, “Siyer”, 63.

130 et-Tevbe 9/10.

131 et-Tevbe 9/12-15.

132 et-Tevbe 9/4. Burada bahsi geçen kabileler Benî Kinâne ve Benî Damre gibi kabilelerdir.

bozmamış olan müşriklerin antlaşmaları devam edecektir. “Eğer Allah’a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah’ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı”¹³³, “Onlar size dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranın”¹³⁴ âyetleri de bu durumu desteklemektedir. Dolayısıyla kendilerine dört ay süre tanınan müşrikler, antlaşmalarını bozarak Müslümanlara hıyânet eden müşriklerdir. Sûrenin 5. ve 11. âyetlerinde zikredilen “Eğer tevbe edip namazı kılar ve zekâtı verirse” ifadesinin ardından “yollarını serbest bırakın” (5. âyet) ve “dinde sizin kardeşlerinizdir” (11. âyet) ifadeleri, böylesine ihanet edenlerin, ancak tevbe edip samimiyetlerini belirten namaz kılma ve zekât verme eylemleriyle test edildikten sonra can ve mallarını kurtarabileceklerini bildirir. Nitekim Mekke fethedildiğinde bütün Mekkeliler bağışlandığı halde İkrime b. Ebû Cehil ile bazı İslâm düşmanları görüldükleri yerde öldürülmeye mahkum edilmişti.¹³⁵ Mekke fethi sonrası “Demi heder edilenler”¹³⁶ diye anılan ve Hz. Peygamber ile Müslümanlara karşı düşmanlıklarıyla tanınan 10 kadar kişi umumi affın dışında bırakılmıştı. Bunlardan yakalanan üçü öldürülmüş, İkrime b. Ebû Cehil gibi bir kısmı Mekke’den kaçmış, bir kısmı da sonradan affedilmiştir.¹³⁷

Netice itibariyle sözü edilen hadis, Tevbe Sûresinin 4. ve 8. âyetlerinin bildirdiği antlaşmalarını bozan ve Müslümanlar için tehdit oluşturan müşriklerle ilgilidir. Nitekim hadiste yer alan “امرت”, “bana emredildi” veya “اوحى الى”, “bana vahyolundu” ifadeleri de hadisin kaynağının Kur’ân-ı Kerîm olduğunu açıkça göstermektedir. “Haram aylar sona erdiğinde müşrikleri ele geçirdiğiniz yerde öldürün. Gerektiğinde onları yakalayıp tutsak edin, gelip geçtikleri her yeri gözetim altında tutun. Şayet tövbe edip imana gelir, namazı kılar ve zekâtı verirse onları serbest bırakın”¹³⁸, “Bununla birlikte, tövbe edip imana gelir, namaz kılar, zekâtı verirse sizin din kardeşleriniz olurlar”¹³⁹ âyetlerinin lafızlarıyla hadisin lafızlarının benzeşmesi, hatta hemen hemen aynı olması da bu

133 et-Tevbe 9/6.

134 et-Tevbe 9/7.

135 Aydınlı, Abdullah, “İkrime b. Ebû Cehil”, *DİA*, XXII, 42.

136 Kanı heder edilen bu kişiler hakkında bk. Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber’in Savaşları*, s. 201-202.

137 Nebi Bozkurt-Mustafa Küçükbaşcı, “Mekke”, *DİA*, XXVIII, 558.

138 et-Tevbe 9/5.

139 et-Tevbe 9/11.

durumu desteklemektedir. Dolayısıyla sözü edilen hadis, “iman edip-etmeme veya namazı terkedip etmeme” değil, Mekke fethinden sonra Müslümanlara karşı bugünkü anlamıyla terör faaliyetlerine devam eden sınırlı sayıdaki söz konusu kimselerle ilgilidir. Hz. Peygamber’in bu ifadesi ise siyasî bir söylem şeklinde muhataplara verilen sert bir mesaj mahiyetindedir.¹⁴⁰

Hadis, sözü edilen bağlam dışında anlaşıldığında din ve vicdan hürriyetini ifade eden, Hz. Peygamber’in inanmayanlara karşı tek görevinin tebliğ olduğunu belirten, onları hidayete erdiremeyeceğini açıklayan, cizye verenlerle savaşılmayacağına dikkat çeken âyetler ile Hz. Peygamber’in savaş esnasında ibadetle meşgul olanları, kadın, çocuk ve yaşlıları öldürmeyi yasaklayan hadisleriyle çelişmektedir. Nitekim “(Ey Peygamber! Senin görevin, müşrikleri/kâfirleri imana zorlamak değildir; (kaldı ki bunu istesen de başaramazsın). Çünkü ancak Allah dilediğine/layık gördüğüne iman ve hidayet nasip eder...”¹⁴¹, “Eğer Rabbin dileseydi yeryüzündekilerin hepsi iman ederlerdi. O halde sen onları inandırmak için zorlayacak mısın?”¹⁴², “De ki; Hak Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen inansın dileyen de inkâr etsin”¹⁴³, “Öğüt ver. Çünkü sen sadece bir öğüt vericisin. Onların üzerinde bir zorlayıcı değilsin”¹⁴⁴, “Sen ancak sakınanlar için bir uyarıcısın”¹⁴⁵, “İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin...”¹⁴⁶ ve “Dinde zorlama yoktur”¹⁴⁷ âyetlerinde Hz. Peygamber’in inanmayanlara bu sebeple baskı yapamayacağı, görevinin

140 Hz. Peygamber’in sadece inanmadığından dolayı öldürdüğü insan bilinmemektedir. Sümâme b. Ūsâl (ö. 12/633) bu hususta zikredilecek misallerdendir. Yemâmede’ki Benî Hanife kabilesinin emiri olan Sümâme Müslüman askerî birlik tarafından yakalanarak huzuruna getirildiğinde Hz. Peygamber onu öldürmemiş, üç gün boyunca mescidde hapsedmiş bu esnada kendisine de iyi davranılmasını emretmişti. Evinden ona yiyecekler gönderen Hz. Peygamber üç gün süresince onu İslâm’a davet etmiş fakat Sümâme buna yanaşmamıştı. O, serbest bırakıldığı takdirde istenen fidyeyi vereceğini söylemiş, Hz. Peygamber ise onu fidyesiz serbest bırakmıştı. Sümâme ise karşılaştığı iyi muamele karşısında serbest bırakılınca Müslüman olmuştu (bk. Çubukçu, Asri, “Sümâme b. Ūsâl”, *DİA*, XXXIII, 131-132). Görüldüğü gibi Hz. Peygamber Müslüman askerler tarafından yakalanmış, Müslüman olmamakta ısrar eden Sümâme’yi öldürmemiş, hatta hiçbir fidye talep etmeden serbest bırakmıştır.

141 el-Bakara 2/272.

142 Yunus 10/99.

143 el-Kehf 18/29.

144 el-Gâşıye 88/21-22.

145 en-Nâzi’ât 79/45.

146 el-Ankebût 29/46.

147 el-Bakara 2/256.

tebliğ olduğu ve bunu da en güzel şekilde yapması gerektiği ifade edilmektedir. “Kendilerine Kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek cizye verinceye kadar savaşın”¹⁴⁸ âyetinde ise cizye vermeyi kabul edenlerle savaşın sona erdirileceği açıklanmaktadır.¹⁴⁹

Bu durumda Hz. Ebû Bekir’in hadisi doğru anladığı anlaşılmaktadır. Zira o, irtidat edip kafir olanlar ile Müseylime ve Esved el-Ansî gibi peygamberliğini ilan edenlere karşı savaşılması gerektiğine karar vermiştir. Hz. Ebû Bekir’in bu uygulaması hadisin amacının da tüm inanmayanları veya farzları terkedenleri değil, isyan edenlerle savaş olduğunu göstermektedir.¹⁵⁰

F. Değerlendirme

İlgili âyetler ve Hz. Peygamber’in cihad hakkındaki hadisleri, ait oldukları bağlam ve maksatları dikkate alınmadan sadece lafzî olarak okunduğunda, “şiddet yanlısı” ve “savaşı dinin temeli” kabul eden bir din anlayışının doğmasına zemin hazırlayacak mahiyettedir. Nitekim tarihte “Haricîler” günümüzde DAİŞ benzeri örgütler bu zeminden beslenmektedir. Genel bir değerlendirmeyle cihad ile ilgili âyet ve hadisler tarihsel bağlamlarından uzak bir şekilde değerlendirildiğinde İslâm’ın cihad ve savaş esaslı bir din olduğu izlenimi verilebilir ve savaş tek çözüm yolu olarak algılanabilir.

Hz. Peygamber’in cihada çokça teşvikte bulunmasında, İslâm toplumunun Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara düşmanlık edip onlara hayat hakkı tanımak istemeyen ve hiçbir kural tanımayan Mekkeli müşrikler ile Medineli Yahudiler ve münafıklar gibi çeşitli düşmanlarla çevrili olması ve o dönemde Müslümanların düzenli bir orduya sahip olmamaları etkili olmuş gibidir.¹⁵¹

148 et-Tevbe 9/29.

149 Hz. Peygamber de “(Müslümanlardan) kim, Allah’ın ve Rasûlünün teminatı altındaki bir anlaşmalıyı (zımîyi) haksız yere öldürürse, cennet kokusu koklayamaz. Halbuki cennet kokusu yetmiş yıllık mesafeden alınır” (İbn Mâce, “Diyât”, 32), “Dikkat edin! Allah’ın ve Resûlünün güvencesi altında bulunan anlaşmalı bir kimseyi öldüren Allah’a verdiği sözü bozmuş olur ve cennetin kokusunu dahi duyamaz” (Tirmizî, “Diyât”, 11) buyurarak İslâm toplumunda yaşayan anlaşmalı vatandaşların can güvenliği konusundaki hassasiyetini ifade etmiştir.

150 Hartâbî, Hamd b. Muhammed, *Me’âlimü’s-sünen*, Humus 1970, III, 199-208.

151 Hz. Peygamber’in “Gazveye katılmadan veya gazveye katılmayı temenni etmeden ölen kimse nifak üzere ölmüştür” hadisini “bize göre bu durum Hz. Peygamber dönemiyle ilgilidir” şeklinde

Böylesi bir ortamda düşmana karşı korunmanın yegâne yolu, eli silah tutan her bireyi savaşa hazır tutmaktır; başka bir ifadeyle Müslümanların devamlı müşrik ve Yahudilerin saldırılarına uğramış veya uğrama riski taşımış olmalarıdır. Dolayısıyla cihadla ilgili hadislerin önemli bir kısmının cihada teşvik, savaş için at yetiştirmek ve benzeri savaş levâzımı hakkında olmasının sebebi, sözü edilen güvensizlik ortamıdır. Nitekim savaşa ilk izin verildiğini ifade eden "Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi"¹⁵² mealindeki âyet, birçok baskı ve zulme maruz kalan Müslümanların artık kendilerini savunmaları gerektiğine işaret etmiş ve Müslümanların düşmanlarına karşı savunma yapmalarına izin verilmiştir. Söz konusu âyet bir taraftan İslâm'da savaşın savunma amaçlı olduğuna, diğer taraftan Hz. Peygamber'in hadislerinin bu çerçevede ele alınmasına işaret etmektedir.

Müslümanlar için barış esastır. Ancak din ve insanlık değerlerine düşman olanlara karşı caydırıcı bir unsur olması için Müslümanlar her zaman savaşa, savunmaya ve gerektiğinde de taarruza hazır olmalıdır. "Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz"¹⁵³ âyeti de bu duruma işaret etmektedir. İstila, baskı, zulme uğramak gibi zorunlu durumlarda savaşılması, ancak sulhü temin etmek ve barışı sağlamak içindir. Savaşın temel amacı, zulmü ortadan kaldırmak ve insanların özgürlüğünü temin etmektir. Hz. Peygamber, hak ve adâleti temin dışında ırkçılık, soy sop davası için savaşıp ölen kimsenin Câhiliye ehli gibi öleceğini ifade etmiştir.¹⁵⁴ Savaşlarında düşman da dahil en az insan zayıyla galip gelmeyi temel prensip edinen Hz. Peygamber, insanların yaşamasını ve hakikate ulaşmasını arzulamaktaydı. Bu sebeple onun ve komutanlarının katıldığı savaşlarda iki taraftan ölen insanların sayısı son derece azdı.¹⁵⁵

yorumlayan Abdullah b. Mübârek de bu hususa dikkat çekmektedir (Müslim, "İmâre", 158).

152 el-Hac 22/39. Ayrıca bk. Nesâî, "Cihâd", 1; Tirmizî, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 22.

153 el-Enfâl 8/60.

154 Ebû Dâvûd, "Cihâd", 88; Nesâî, "Muḥârebe", 28.

155 Muhammed Hamidullah'ın tespitine göre Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Benî Mustalık ve Huneyn gazveleri, Mekkenin Fethi, Taif Muhâsarası ile Mûte Savaşı'nda düşman ordusu toplam 136150, Müslüman ordusu ise toplam 42543 idi. Düşman ordularında ölenlerin toplam sayısı 216, Müslüman ordusunda şehit olanların sayısı ise toplam 138'dir (bk. Hamidullah, Muhammed, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1981, s. 21).

İlgili âyetler ve Hz. Peygamber'in uygulamaları çerçevesinde savaşın gerekçelerinin saldırıya uğramak¹⁵⁶, barış antlaşmasının düşman tarafından bozulması¹⁵⁷, elçilerin öldürülmesi¹⁵⁸, düşmanla işbirliği yapmak¹⁵⁹, inançları sebebiyle baskıya uğrayan Müslümanların yardım talebi¹⁶⁰ olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶¹ Savaşın sebebinin küfür/Müslüman olmamak olduğunu savunan Şâfiî ve Zâhirî mezhepleriyle bazı Hanbelî fakihleri ise azınlığı teşkil etmektedir.¹⁶²

“(Ey Peygamber! Senin görevin, müşrikleri/kâfirleri imana zorlamak değildir (kaldı ki bunu istesen de başaramazsın); ama Allah dilediğine/layık gördüğüne iman ve hidayet nasip eder...”¹⁶³, “Din uğrunda size savaş açmamış, sizi yurdunuzdan çıkarmaya kalkışmamış (ve buna destek de olmamış) müşriklere gelince, Allah onlarla iyi ilişkiler kurmanızı, kendilerine adaletli davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah sadece din uğrunda size savaş açmış, sizi yurdunuzdan çıkarmış ve çıkarılmanız için (saldırgan müşriklere) destek sağlamış kimseleri dost edinmenizi yasaklar. Onlarla dostluk kurup birlik olanlar, zalimlerin/kâfirlerin ta kendileridir”¹⁶⁴, “Haksız yere saldırıya uğrayan müminlere, zulme uğramış olmalarından dolayı savaşa izni verilmiştir”¹⁶⁵, “Size karşı savaş açanlara, siz de Allah yolunda savaş açın. Sakın aşırı gitmeyin, çünkü aşırı gidenleri Allah sevmez”¹⁶⁶, “Eğer Allah’a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah’ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı”¹⁶⁷ ve “Onlar size dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranın”¹⁶⁸ âyetleri hadislerin bağlamalarını tespit etmeye imkân

156 el-Mümtehine 60/8-9.

157 el-Enfâl, 8/56-58i 71-72; et-Tevbe, 9/1, 2, 4, 7, 10, 13.

158 8/629 yılındaki Mûte savaşının sebebi Busra valisini İslâm’a davet için görevlendirilen Hâris b. Umeyr’in Hıristiyan Gassânî emirinin topraklarından geçerken öldürülmesi ve Bizans imparatorunun kan bedelini ödemeyi reddetmesidir (bk. Algül, Hüseyin, “Mute”, *DİA*, XXXI, 386).

159 Beni Kurayza ile savaşın sebebi buydu. (bk. Avcı, Casim, “Kurayza/Beni Kurayza”, *DİA*, XXVI, 431-432).

160 el-Enfâl, 8/72; en-Nisâ, 4/75.

161 bk. Yaman, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul 1998, s. 78-92.

162 Yaman, Ahmet, “Savaş”, *DİA*, XXXVI, 191.

163 el-Bakara 2/272.

164 el-Mümtehine 60/8-9.

165 el-Hac 22/39.

166 el-Bakara 2/190.

167 et-Tevbe 9/6.

168 et-Tevbe 9/7.

vermektedir. Dolayısıyla son yıllarda görülen, muhtemelen cihad hadislerini referans gösteren veya onlardan etkilenen ve Müslümanlara mal edilen şiddet olaylarını, söz konusu âyet ve hadisler çerçevesinde İslâm'ın mukaddes mefhumlarından biri olan cihad ile yan yana getirmek mümkün değildir. Yukarıda zikredildiği üzere bu hususta "İnsanlarla savaşmakla emrolundum..." hadisinin bağlamından koparılarak, lafzen anlaşılıp delil olarak kullanılması ise imkân olduğu sürece barışı esas alan Hz. Peygamber'i, her durumda savaşı esas alan bir konumda takdim etmek anlamına geleceği için son derece yanlıştır.

Verilen bilgiler, gerek İslâm dünyasındaki bazı grupların, gerekse Batılı araştırmacıların¹⁶⁹ "cihadın, bütün dünya Müslüman oluncaya ya da İslâm hâkimiyetine boyun eğinceye kadar savaş (kutsal savaş/holy war) anlamına geldiği" şeklindeki iddialarının ve Müslümanların diğer din mensuplarıyla ilişkilerinin oturduğu zeminin bu şekilde takdim edilmesinin isabetli olmadığını göstermektedir.

169 Konunun ele alındığı Batı kaynaklarının hemen hepsinde cihadın, bütün dünya Müslüman oluncaya veya İslâm hâkimiyetine boyun eğinceye kadar Müslüman olmayanlarla savaşmayı ifade ettiği ileri sürülmektedir (Özel, Ahmet, "Cihâd", DİA, VII, 528; Yaman, Ahmet, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul 1998, s. 59-60). Bazı Batılı araştırmacıların cihadın farklı anlamları bulunduğu ve savunma amaçlı olduğuna dair görüşleri hakkında bk. Köse, Saffet, "Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9, 2007, s. 39-40;